

УДК 347.73

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.3.36>

**ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАЛУЧЕННЯ БЮДЖЕТНИХ КОШТІВ
ТА КОШТІВ ЄС НА ЗДІЙСНЕННЯ «ЗЕЛЕНОГО» ПЕРЕХОДУ
ЕНЕРГЕТИЧНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ
ТА РЕАЛІЗАЦІЮ ПРОЄКТІВ (ПРОГРАМ)
В СФЕРІ ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОСТІ**

Якимчук Н.Я.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри фінансового права
НН інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка
ORCID: 0000-0002-4848-2323*

Савенкова В.Г.,

*кандидат юридичних наук,
асистент кафедри фінансового права
НН інституту права
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
бізнес медіатор,
ORCID: 0000-0003-1472-5443*

Житник Ю.В.,

*доктор філософії у галузі права (PhD),
адвокат
ORCID: 0009-003-3152-4843*

Якимчук Н.Я., Савенкова В.Г., Житник Ю.В. Правові засади залучення бюджетних коштів та коштів ЄС на здійснення «зеленого» переходу енергетичного сектору економіки та реалізацію проєктів (програм) в сфері енергоефективності.

Стаття присвячена аналізу питань правові засади залучення коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та коштів ЄС на здійснення “зеленого” переходу енергетичного сектору економіки та реалізацію проєктів (програм) в сфері енергоефективності. В статті з’ясовано, що в бюджетному законодавстві України закріплено ряд інструментів, які дають можливість залучити бюджетні кошти для реалізації заходів та інвестиційних проєктів в енергетичній сфері, зокрема: А) для реалізації державних інвестиційних проєктів (програм) та інших інвестиційних проєктів в сфері енергетики здійснюються: 1) видатки бюджету, що спрямовуються з метою державного інвестування в об’єкти державної власності з використанням державних капітальних вкладень; 2) кредитування бюджету реалізації інвестиційних проєктів, що реалізуються шляхом державного інвестування; 3) надання державних або місцевих гарантій реалізації інвестиційних проєктів в сфері енергетики, забезпечених бюджетними коштами відповідного бюджету; Б) для надання державної фінансової підтримки учасників ринку електричної енергії, на яких покладено спеціальні обов’язки із забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (ДП “Гарантований покупець”), здійснюються видатки Державного бюджету; В) для реалізації заходів “зеленого” переходу, що реалізуються за рахунок видатків Державного бюджету України Фондом енергоефективності, за відповідними бюджетними програмами, в бюджетною програмою “Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації”,

програмами Фонду енергоефективності; Г) для реалізації за рахунок видатків Державного та місцевих бюджетів довгострокових зобов'язань за енергосервісом відповідно до договорів енергосервісу, укладених розпорядниками бюджетних коштів для підвищення енергетичної ефективності об'єктів державної та комунальної власності; Д) для реалізації за рахунок коштів ЄС відповідно до Інструменту Ukraine Facility заходів, передбачених Планом України 2024-2027, в формі видатків Державного бюджету України (Компонент I), та кредитування відібраних інвестиційних проектів (Компонент II), «видимість» використання яких Україна має забезпечити. Відзначено, що доповнення потребує бюджетне законодавство України в частині закріплення правового режиму бюджетного інвестування, що має відмінні риси від видатків та кредитування, закріплення обов'язку забезпечення «видимості» використання коштів ЄС, залучених до відповідних бюджетів, здійснення операцій з ними, а також закріплення поняття «кошти ЄС», як це має місце в бюджетному праві держав-членів ЄС.

Ключові слова: бюджетні кошти, «зелені» інвестиції, екологічні інвестиції, зелені облігації, інвестиційні програми, альтернативні джерела енергії, «зелений» тариф, довгострокове зобов'язання за енергосервісом, бюджетне зобов'язання, бюджетне інвестування, кредитування бюджету, бюджетна програма, кошти ЄС, видатки бюджету, кредитування бюджету.

Yakymchuk N.Ya., Savenkova V.G., Zhytnyk Yu.V. Legal principles of attracting budget funds and EU funds for the implementation of the «green» transition of the energy sector of the economy and the implementation of projects (programs) in the field of energy efficiency.

The article is devoted to the analysis of the issues of the legal basis of attracting funds from the State Budget of Ukraine, local budgets and EU funds for the implementation of the «green» transition of the energy sector of the economy and the implementation of projects (programs) in the field of energy efficiency. The article found out that the budget legislation of Ukraine enshrines a number of instruments that make it possible to attract budget funds for the implementation of measures and investment projects in the energy sector, namely: A) for the implementation of state investment projects (programs) and other investment projects in the energy sector the following are carried out: 1) budget expenditures directed to the purpose of state investment in state-owned objects using state capital investments; 2) crediting the budget for the implementation of investment projects implemented through state investment; 3) provision of state or local guarantees for the implementation of investment projects in the field of energy provided with budgetary funds of the relevant budget; B) to provide state financial support to participants in the electricity market, who are entrusted with special duties to ensure an increase in the share of electricity production from alternative energy sources (SE «Guaranteed Buyer»), State Budget expenditures are made; C) for the implementation of «green» transition measures implemented at the expense of the State Budget of Ukraine by the Energy Efficiency Fund, according to the relevant budget programs, in the budget program «State Fund for Decarbonization and Energy Efficient Transformation», programs of the Energy Efficiency Fund; D) to realize, at the expense of State and local budgets, long-term obligations for energy service in accordance with energy service contracts concluded by managers of budget funds to improve the energy efficiency of state and communal property; D) to implement at the expense of EU funds in accordance with the Ukraine Facility the measures provided for in the Plan of Ukraine 2024-2027, in the form of expenditures of the State Budget of Ukraine (Component I), and lending to selected investment projects (Component II), the «visibility» of using which Ukraine has to provide. It was noted that the budgetary legislation of Ukraine needs to be supplemented in terms of establishing the legal regime of budgetary investment, which has distinct features from spending and lending, establishing the obligation to ensure the «visibility» of the use of EU funds involved in the relevant budgets, carrying out transactions with them, as well as establishing the concept of «EU funds», as it occurs in the budgetary law of the EU member states.

Key words: budget funds, «green» investments, ecological investments, green bonds, investment programs, alternative energy sources, «green» tariff, long-term obligation for energy service, budget obligation, budget investment, budget lending, budget program, EU funds, budget expenditures, budget lending.

Постановка проблеми. Україна є державою, яка, незважаючи на енергетичну кризу, визнає необхідність переходу на відновлювальну енергетику заради скорочення викидів парникових газів і протидії зміні клімату, оновлення енергетичного сектору та здобуття енергетичної незалеж-

ності. Із ратифікацією Україною Паризької кліматичної угоди, на неї покладено ряд зобов'язань із протидії зміні клімату, впровадження “зелених” інвестиційних проектів [1].

У світлі євроінтеграції Україна орієнтується на Європейський зелений курс, який є дорожньою картою заходів, які перетворюють Європейський Союз на ефективну, стійку та конкурентоспроможну економіку, визначають засоби перетворення Європи на перший у світі кліматично нейтральний континент до 2050 року, стимулюючи розвиток економіки, покращення здоров'я та якості життя людей, а також трансформують кліматичні та екологічні виклики на можливості у всіх сферах та політиках ЄС, гарантуючи справедливий та інклюзивний характер зеленого переходу [2].

У 2024 році кошти бюджету ЄС на “зелені” інвестиції передбачені за напрямками “Природні ресурси та довкілля”, а також “Згуртованість, стійкість та цінності”, в тому числі спрямовуються до Фонду згуртованості (Cohesion Fund), до Інструменту з відновлення ЄС (European Union Recovery Instrument). Загалом відповідно до ст. 194 Договору про функціонування Європейського Союзу “у контексті створення та функціонування внутрішнього ринку та з огляду на потребу збереження та поліпшення довкілля Енергетична політика Союзу у дусі солідарності між державами-членами спрямована на: (а) забезпечення функціонування енергетичного ринку; (б) забезпечення безпеки енергопостачання в Союзі; (с) сприяння ефективному використанню енергії та енергозбереженню, а також розвитку нових та відновлювальних форм енергії та (д) сприяння взаємопов'язаності енергетичних мереж” [3]. При цьому за кожною державою-членом визнано право визначати умови використання її енергетичних ресурсів, на право вибору різними енергетичними джерел та загальною структурою її енергетичного постачання.

Так, Програма EU4 Environment, яку започатковано в рамках проекту «Екологізація економіки в країнах Східного партнерства ЄС» (EaP GREEN), зосереджується на оновленні «Інвентаризації енергетичних субсидій в країнах Східного партнерства ЄС» і включенні цих країн до бази даних державної підтримки викопного палива Міжнародного агентства з енергетики країн-членів Організації економічного співробітництва та розвитку. Вказана програма сприяє державам-партнерам виявляти потреби в “зелених” інвестиціях і можливості для “зелених” інвестицій, а також джерела державного й приватного фінансування [4] і започаткувала новий проект випуску “зелених” облігацій, для забезпечення переходу до низьковуглецевої та гнучкої економіки ЄС. EU4 Environment надає допомогу Україні в сфері розроблення та реалізації політики “зеленої” економіки, зокрема запровадження економічно ефективного та екологічного виробництва.

З метою полегшення переходу від використання електричної енергії, виробленої з викопного палива, до електричної енергії з відновлювальних джерел енергії (далі – ВДЕ), у Європейському Союзі було розроблено та прийнято також, так званий, Четвертий Енергопакет “Чиста енергія для всіх європейців”, відповідно до якого кожна країна-член ЄС та країни, які приєдналися до його імплементації, зобов'язані спростити процедури переходу до споживання “зеленої” електричної енергії, виробництва товарів з використанням чистої енергії, запровадження заходів стимулювання енергоефективності, у тому числі для побутових споживачів, досягнення статусу кліматично-нейтральної країни, дизайн ринку електричної енергії (спрощення процедур, простіша інтеграція виробників з ВДЕ, енергонезалежність побутового споживача тощо). Україна як держава, яка на даний час не є членом ЄС, однак є членом Енергетичного Співтовариства (міжнародна організація, яка об'єднує членів ЄС та треті держави з метою лібералізації внутрішніх ринків, запровадження єдиних правил та політик тощо), тому імплементація Четвертого Енергопакету є важливим кроком для набуття статусу члена ЄС, а також запровадження кращих європейських практик. Крім того, запровадження Четвертого Енергопакету для України матиме важливу економічну ціль, оскільки з 1 січня 2026 року починає діяти механізм транскордонного вуглецевого коригування (СВАМ – Carbon Border Adjustment Mechanism), відповідно до якого поступово починають скорочуватися квоти на ввезення до ЄС товарів, вироблених не з “зеленої” електричної енергії. У зв'язку з цим, Україна не стоїть на місці та не чекає набуття статусу члена ЄС, а вже зараз запроваджує механізми переходу до чистої енергії, у тому числі запровадження гарантій походження електричної енергії (сертифікати, які підтверджують, що продукція є частково чи повністю виробленою з “зеленої” електричної енергії).

В Україні важливим кроком стало прийняття у червні 2023 року Закону України “Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України” [5], яким розпочато процес приведення українського законодавства до рекомендацій Четвертого Енергопакету та у відповідності до кращого європейського досвіду.

Крім того, Міністерством енергетики було презентовано Концепцію “Зеленого енергетичного переходу України до 2050 року” (далі - Ukraine Green Deal), яка передбачає перехід України до кліматично нейтральної енергетики до 2050 року [6], що потребує інвестування орієнтовано 5 відсотків ВВП щорічно, із залученням як державних ресурсів, так і значних коштів широкого кола приватних інвесторів.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти правового регулювання суспільних відносин в сфері зеленого інвестування за рахунок бюджетних коштів, в тому числі в сфері енергетичної галузі, виступали предметом дослідження таких вчених, як Н.М. Андрєєв, В.О. Аніщенко, С.В. Арестов, О.І. Вишницька, А. Дубко, А. Железний, Ю. Житник, Н.О. Комісарук, О.А. Музика-Стефанчук, С.І. Рассадніков, І.С. Синякевич, С.К. Харічков та інших, проте в контексті «зеленого» переходу виникає потреба системного аналізу правових засад залучення бюджетних коштів та коштів ЄС для реалізації державної політики, спрямованої на «зелений» перехід в енергетичній сфері економіки.

Метою статті є дослідження правових засад залучення бюджетних коштів та коштів ЄС на здійснення “зеленого” переходу енергетичного сектору економіки та реалізацію проектів (програм) в сфері енергоефективності, включаючи державне стимулювання зеленого інвестування в сфері енергетики та функціонування ринку електричної енергії.

Виклад основного матеріалу. Державна підтримка “зеленого” переходу в енергетичній сфері на рівні централізованих публічних фінансів, здійснюється передусім у формі інвестицій за рахунок бюджетних та залучених до бюджетів коштів, фінансування капітальних видатків, надання податкових та інших пільг, що передбачають зменшення доходів державного та місцевих бюджетів тощо.

Термін “інвестиції” в бюджетній сфері, переважно вживають досить широко, окреслюючи різні форми фінансування інвестиційних проектів (програм), незалежно від умов, на яких вони надаються: поворотність (безповоротність), виникнення прав інвестора (чи ні), виникнення у держави чи територіальної громади (чи ні) прав власності, інтелектуальної власності, корпоративних прав тощо на результат, одержаний в результаті реалізації інвестиційного проекту (програми) тощо. Однак, базові параметри відносин “бюджетного інвестування”, які б чітко його відмежували від “кредитування бюджету” (кредитування за рахунок бюджетних коштів), встановлювали б їх співвідношення з поняттям “видатки бюджету” на рівні Бюджетного кодексу України, залишаються такими, що потребують врегулювання.

Відповідно потребують уточнення в законодавстві і поняття “зелені інвестиції” та “екологічні інвестиції” як форми фінансування за рахунок бюджетних коштів, коштів ЄС, коштів юридичних осіб публічного права, інших публічних коштів, або об’єкта інвестування під державні чи місцеві гарантії інвестиційних проектів (програм), окремі з яких стосуються енергетичної сфери, трансформація яких відбувається в контексті “зеленого” переходу, що включає підвищення енергоефективності, використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю. Так, відповідно до ч. 2 ст. 17 та ст. 74 БК України місцеві гарантії можуть надаватися на місцевому рівні для реалізації інвестиційних проектів, спрямованих на впровадження ресурсозберігаючих технологій [7].

Бюджетно-правове регулювання відносин власне “інвестування” пов’язане з необхідністю закріплення правових засад реалізації інвестиційних проектів (програм), як державних, так і місцевих. Відповідно до п. 20-1 ч. 1 ст. 2 БК України “державний інвестиційний проект – інвестиційний проект, що реалізується шляхом державного інвестування в об’єкти державної власності з використанням державних капітальних вкладень та/або кредитів (позик), залучених державою або під державні гарантії”, а тому далеко не всі інвестиційні проекти можуть належати до числа “державних”, а ті, які одержали такий правовий режим, мають спрямовуватися виключно на об’єкти державної власності [7]. В ч. 1 ст. 33-1 БК України міститься уточнення, що саме розуміється під державними інвестиційними проектами, на які спрямовуються державні капітальні вкладення.

Відбір та моніторинг стану розроблення та реалізації державних інвестиційних проектів згідно ч. 4 ст. 33-1 та ч. 15 ст. 23 БК України здійснюється Міжвідомчою комісією з питань державних інвестиційних проектів, склад якої визначено ч. 5 ст. 33-1 БК України [7].

Інші проекти належать до числа “інвестиційних проектів”, якими відповідно до п. 26 ч. 1 ст. 2 БК України визнаються “комплекс заходів, визначених на основі національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки та спрямованих на розвиток окремих галузей, секто-

рів економіки, виробництв, регіонів, виконання яких здійснюється з використанням коштів державного та/або місцевих бюджетів чи шляхом надання державних та/або місцевих гарантій” [7]. Бюджетні кошти на реалізацію інвестиційних проектів можуть надаватися, зокрема, і на умовах кредитування (рекредитування) (п. 1 ч. 4 ст. 30 БК України).

Зокрема, відповідно до ст. 8 Закону України “Про альтернативні джерела енергії” Кабінет Міністрів України має право передбачити у державному бюджеті видатки на фінансову підтримку учасників ринку електричної енергії, на яких покладено спеціальні обов’язки із забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії, відповідно до бюджетних запитів центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики в електроенергетичному комплексі, на підставі розрахунків, наданих Національною комісією, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг [8]. Зазначена норма мала б зменшити борг ДП “Гарантований покупець” перед виробниками електричної енергії за “зеленим” тарифом, однак за чотири роки жодних видатків з державного бюджету не здійснювалось .

Умовні “гарантійні” зобов’язання виникають у України на підставі договорів державних гарантій, окремі з яких надаються на підставі міжнародних договорів. Так, відповідно до п. 2 ст. 6 Закону України “Про Державний бюджет України на 2024 рік” державні гарантії можуть бути надані в обсязі 38.677.881,6 тис. грн, зокрема, і для фінансування інвестиційних, інноваційних, інфраструктурних та інших проектів розвитку, які мають стратегічне значення та реалізація яких сприятиме розвитку національної економіки, проектів, спрямованих на підвищення енергоефективності та зміцнення конкурентних переваг українських підприємств [9].

Брак коштів бюджету спонукає Україну залучати кошти в формі грантів та іншої фінансової допомоги у МФО, ЄС та іноземних держав. Залучення коштів ЄС відбувається відповідно до ст. 289 Угоди про асоціацію, відповідно до якої взаємодія сторін відбувається з урахуванням Порядку денного на XXI століття стосовно навколишнього середовища і розвитку 1992 року та визнається важливість як найповнішого врахування економічних, соціальних та екологічних інтересів не тільки свого відповідного населення, а й прийдешніх поколінь і Сторони гарантують, що економічний розвиток, екологічна та соціальна політика підтримується спільно [10]. Також в ч. 5 ст. 292 Угоди про асоціацію зазначено, що Сторони здійснюють співробітництво з метою сприяння обґрунтованому і раціональному використанню природних ресурсів відповідно до цілей сталого розвитку з метою зміцнення зв’язків у сфері торговельної та екологічної політики та практики Сторін [10]. Глава 6 Угоди про асоціацію прямо присвячена питанням навколишнього середовища, в якій закріплено, що “Сторони розвивають і зміцнюють співробітництво з питань охорони навколишнього середовища й таким чином сприяють реалізації довгострокових цілей сталого розвитку і зеленої економіки” (ст. 360), “співробітництво має на меті збереження, захист, поліпшення і відтворення якості навколишнього середовища, захист громадського здоров’я, розсудливе та раціональне використання природних ресурсів та заохочення заходів на міжнародному рівні, спрямованих на вирішення регіональних і глобальних проблем навколишнього середовища, *inter alia*” (ст. 361), передбачає “розвиток галузевих стратегій в галузях покращення якості повітря; якості води та управління водними ресурсами, включаючи морське середовище; управління відходами та ресурсами; захист природи; промислове забруднення та промислові аварії; хімічні речовини, зокрема чітко визначені терміни і основні етапи імплементації, адміністративну відповідальність, а також фінансові стратегії залучення інвестицій в інфраструктуру й технології” (ст. 365) [10].

В Регламенті ЄС щодо Інструменту Ukraine Facility зазначено важливість, щоб “інвестиції в сталє відновлення, реконструкцію та модернізацію України в рамках Інструменту розпочалися якнайшвидше, щоб сприяти забезпеченню гідних умов життя для українського населення та реконструкції критичної інфраструктури, де це можливо, щоб забезпечити створення робочих місць і доходів, а також поступово зменшити обсяг необхідної міжнародної допомоги, одночасно пом’якшуючи шкоду навколишньому середовищу, наскільки це можливо, у зруйнованій війною країні та підтримуючи Україну у переході до «зелених» країн” (п. 17) [11]. Підкреслюється, що Інструмент має бути спрямований, зокрема, на підтримку України в “її процесі інтеграції у внутрішній ринок і в прискоренні її сталого зеленого та цифрового переходу відповідно до політики Союзу, сприяючи економічній інтеграції з Союзом і сприяючи соціально-економічному розвитку та транскордонному співробітництву”, на те, щоб “модернізувати та покращити економіку Укра-

їни, спираючись на правила та стандарти Союзу, інвестуючи в перехід України до сталої зеленої, цифрової та інклюзивної економіки, тим самим приносячи користь суспільству в цілому, приділяючи особливу увагу потреби вразливих верств населення” (п. 29). Також в п. 31 преамбули зазначеного Регламенту зазначається, що “Інструмент має сприяти дотриманню Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (24) та Паризької угоди, ухваленої відповідно до цієї Конвенції (25) («Паризька угода»), Конвенції ООН про біологічне різноманіття (26) та Сполучених Штатів Конвенція націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, які зазнають серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці (27), і не повинна сприяти погіршенню навколишнього середовища або завдавати шкоди навколишньому середовищу чи клімату” [11]. Інструмент Ukraine Facility передбачає спрямування коштів ЄС, зокрема, на реалізацію Плану України (Компонент I), розділ 10 якого стосується реформ в енергетичному секторі, та здійснення інвестицій на умовах повернення (Компонент II) в тому числі на реалізацію інвестиційних проектів у енергетичній сфері. Серед умов надання коштів ЄС є зобов’язання України із забезпечення “видимості” їх використання, в тому числі в системі Казначейства і для громадськості. Однак, в бюджетному законодавстві відсутня гарантія забезпечення «видимості» коштів ЄС, як це вимагається в ст.16 Рамкової угоди щодо Ukraine Facility, де закріплено, що «Україна повинна забезпечити, шляхом включення таких зобов’язань до договорів з відповідними особами та суб’єктами, щоб реципієнти фінансування Союзу під час виконання заходів Плану, визнавали походження та забезпечували публічність. Це включає, у разі потреби, зазначення емблеми Союзу та здійснення відповідної заяви про фінансування, що містить слова «фінансується Європейським Союзом – Ukraine Facility», зокрема у ході просування заходів та їх результатів, шляхом надання послідовної, дієвої та пропорційної цільової інформації для різних типів аудиторії, у тому числі для ЗМІ та громадськості» [12]. В Розділі 10 Плану України на 2024-2027 роки, який присвячений реформуванню енергетичного сектору, серед кроків, які Україна пропонує зробити, щоб отримати доступ до фінансування Європейського Союзу в рамках Компоненту I - прийняття Інтегрованого національного плану з енергетики та клімату (далі – ІНПЕК), вдосконалення нормативно-правової бази для відновлюваної енергетики, призначення номінованого оператора ринку електроенергії, транспозицію пакету інтеграції електроенергії, лібералізацію цін на електричну енергію та природний газ при забезпеченні належного захисту вразливих споживачів, забезпечення незалежності регулятора, покращення централізованого теплопостачання та прийняття правил енергоефективності в громадських будівлях та удосконалення процедур публічних закупівель з урахуванням вимог з енергоефективності [13, с. 225].

На сьогодні, значний обсяг видатків державного бюджету України на заходи “зеленого” переходу в сфері енергетики спрямовується на заходи із забезпечення енергоефективності, реалізацію якого покладено на **Фонд енергоефективності**, який є державною установою – юридичною особою публічного права (скорочена назва, яка вживається в актах Уряду – *Держенергоефективності*). Відповідно до ч. 2 ст. 3 Закону України “Про управління об’єктами державної власності” особливості управління Фондом енергоефективності визначаються Законом України «Про Фонд енергоефективності» [14].

Правові засади діяльності Фонду енергоефективності врегульовані Законом України “Про Фонд енергоефективності” [15]. Фонд енергоефективності відповідно до ст. 1 вказаного Закону “утворюється з метою підтримки ініціатив щодо енергоефективності, впровадження інструментів стимулювання і підтримки здійснення заходів з підвищення рівня енергетичної ефективності будівель та енергозбереження (далі - заходи з енергоефективності), зокрема в житловому секторі, з урахуванням національного плану щодо енергетичної ефективності, зменшення викидів двоокису вуглецю з метою виконання Паризької угоди впровадження *acquis communautaire* Європейського Союзу та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства та Договору про заснування Енергетичного Співтовариства, забезпечення дотримання Україною міжнародних зобов’язань у сфері енергоефективності» [15]. Серед заходів з енергоефективності, що фінансуються Фондом, наступні: 1) здійснення термомодернізації; 2) впровадження ефективних систем моніторингу та управління; 3) встановлення вискоелефективних опалювальних і охолоджувальних систем та обладнання, а також заміну наявних систем та обладнання більш ефективними; 4) інші заходи, здійснення яких забезпечує зменшення споживання енергетичних ресурсів за незмінної або кращої якості надання житлово-комунальних послуг у рентабельний спосіб, включаючи заходи, спрямовані на збільшення частки енергії, виробленої з відновлюваних джерел енергії (ч. 1

ст. 18 Закону) [15]. За рішенням Кабінету Міністрів України Фонд може здійснювати діяльність з реалізації інших програм у житловому секторі, у тому числі пов'язаних з відновленням будівель, зруйнованих та/або пошкоджених внаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України (ч. 1 ст. 18 Закону) [15]. Для виконання цілей та завдань Фонду енергоефективності як державної установи формується річний бюджет Фонду «за рахунок коштів Державного бюджету України та коштів, які Фонд отримує як гранти або залучає в інший спосіб з будь-яких інших джерел, не заборонених законом, з урахуванням обмежень, встановлених цим Законом. При цьому обсяг державних коштів у бюджеті Фонду має бути достатнім для досягнення мінімальних цілей у сфері енергоефективності, визначених міжнародними зобов'язаннями України» (ч. 4 ст. 9 Закону) [15].

Ефективність реалізації проектів, що потребували здійснення видатків, спрямованих на здійснення заходів з енергоефективності, визначається відповідно до Порядку визначення розміру економії видатків, що виникла в результаті здійснення заходів з енергоефективності за програмами державної установи «Фонд енергоефективності», що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 року № 1170 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 889) [16].

З метою розширення можливостей фінансування заходів, що реалізуються Фондом, Бюджетний кодекс України в 2023 році було доповнено ст. 24-6, яка закріпила створення Державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації у складі спеціального фонду Державного бюджету України [17]. Встановлено, що джерелами формування державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації відповідно до ч. 2 ст. 24-6 БК України [7] є:

1) доходи державного бюджету, визначені пунктом 7⁵ частини третьої статті 29 БК України (екологічний податок, що справляється за викиди в атмосферне повітря двоокису вуглецю стаціонарними джерелами забруднення);

2) державні запозичення, залучені згідно з пунктом 1 частини третьої статті 15 БК України для реалізації інвестиційних проектів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю, які використовуються згідно з вимогами відповідних міжнародних договорів України. Відповідно до ч. 2 ст. 16 БК України кошти для реалізації таких інвестиційних проектів, а також витрати на обслуговування та погашення відповідних кредитів (позик) передбачаються у законі про Державний бюджет України протягом усього строку дії кредитних договорів;

3) інші надходження, визначені законом про Державний бюджет України.

Порядок розподілу та використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації затверджено Постановою Уряду від 21.07.2024 року [Порядок], в якому встановлено вимоги щодо розподілу коштів за зазначеними джерелами. Зазначений Фонд функціонує як бюджетна програма «Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації», головним розпорядником коштів та відповідальним виконавцем якої є Мінінфраструктури, а розпорядником бюджетних коштів нижчого рівня – Держенергоефективності [18]

Кошти державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації як окремої бюджетної програми відповідно до ч. 3 ст. 24-6 БК України [7] спрямовуються на:

– програму, здійснення якої покладається безпосередньо на державну установу «Фонд енергоефективності» (Держенергоефективності):

1) фінансове забезпечення заходів та державних цільових програм у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю,

– програми, до здійснення яких залучається АТ «Фонд декарбонізації України»:

2) фінансове забезпечення компенсації, відшкодування, здешевлення зобов'язань фізичних та юридичних осіб за кредитними та лізинговими договорами, які укладені для реалізації енергоефективних заходів, впровадження енергосервісу, яке «здійснюється шляхом здешевлення вартості зобов'язань за кредитними договорами, які укладені з уповноваженими банківськими установами у статутному капіталі яких більше 50 відсотків акцій (часток) належать державі (далі - уповноважені банки)» [18]. Бюджетні кошти за напрямом, визначеним цим пунктом, спрямовуються Держенергоефективності (відповідно до затвердженого обсягу асигнувань) уповноваженим банкам для здешевлення вартості кредитів відповідно до умов договорів про співробітництво, укладених між Держенергоефективності та уповноваженими банками, та розподіляються відповідно до договорів про співробітництво, укладених між Держенергоефективності та уповноваженими

банками. Розподіл бюджетних коштів є невід’ємним додатком до договорів про співробітництво. Механізм надання фінансової державної підтримки за цим напрямом. Умови здешевлення вартості зобов’язань за кредитними договорами, які укладені для здійснення енергоефективних заходів та енергосервісу, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення обсягу викидів вуглецю, визначені в додатку 2 до Порядку [18], в яких закріплено критерії, яким мають відповідати суб’єкти господарювання, з якими укладають зазначені договори, максимальна сума кредиту (кредитів), максимальна відсоткова ставка, вимоги до відбору та укладення добровільної угоди з енергоефективності (декарбонізації);

3) виконання боргових зобов’язань за запозиченнями, отриманими державою на реалізацію інвестиційних проектів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення викидів вуглецю. Фінансове забезпечення зазначених заходів пов’язаних з крім зазначених державних цільових програм), передбачених підпунктом 1 пункту 3 зазначеного Порядку, здійснюється шляхом надання державної фінансової підтримки її одержувачам для здійснення заходів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення обсягу викидів вуглецю (далі – державна підтримка) відповідно до Умов надання фінансової державної підтримки для реалізації заходів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення обсягу викидів вуглецю, які визначаються згідно з додатком 1 до Порядку [18], де також закріплено критерії, яким мають відповідати суб’єкти отримання державної підтримки, вимоги щодо оцінки проектів, істотні умови добровільної угоди з енергоефективності (декарбонізації) тощо. Бюджетні кошти за напрямом, визначеним цим пунктом, спрямовуються на надання державної підтримки шляхом формування статутного капіталу акціонерного товариства “Фонд декарбонізації України” (код згідно з ЄДР-ПОУ 38519070) (далі – товариство) та використовуються виключно для кредитування заходів у сфері енергоефективності, збільшення використання відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива і скорочення обсягу викидів вуглецю (п. 7 Порядку) [18]. Запозичення держава може отримувати і за рахунок випуску “зелених” облігацій, зокрема відповідно до ч. 24 ст. 9-6 Закону України “Про альтернативні джерела енергії” з метою “фінансування державної цільової економічної програми стимулювання розвитку малої розподіленої генерації з відновлюваних джерел енергії здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, залучення фінансових коштів від міжнародних фінансових та донорських організацій у вигляді кредитів та грантів, випуску «зелених» облігацій, а також з інших джерел, не заборонених законодавством” [8], однак вказане положення зупинене на 2024 рік.

Окремим напрямом видатків державного бюджету в сфері “зеленого” переходу, який вже реалізується протягом останніх років, є фінансування бюджетних зобов’язань, що виникають на підставі довгострокових зобов’язань за енергосервісом. Відповідно до ч. 1 ст. 48 БК України розпорядники бюджетних коштів беруть бюджетні зобов’язання та здійснюють платежі тільки в межах бюджетних асигнувань, встановлених кошторисами, враховуючи необхідність виконання довгострокових зобов’язань за енергосервісом, взятих на облік органами Казначейства України. При цьому, довгострокове зобов’язання за енергосервісом на підставі документального підтвердження в установленому порядку скорочення обсягів споживання комунальних послуг та енергоносіїв і видатків на їх оплату за звітний період (порівняно з такими обсягами (видатками), які були б спожиті (здійснені) за відсутності енергосервісу) набуває статусу бюджетного зобов’язання у сумі, визначеній згідно з умовами договору енергосервісу виходячи з цін (тарифів), діючих у періоді, за який здійснюється розрахунок, у межах фактичного скорочення таких видатків [7]. Видатки бюджету на оплату енергосервісу згідно зі ст. 55 БК України належать до числа захищених. Вони можуть передбачатися як в Державному бюджеті України, так і згідно ст. 76 БК України, в рішеннях про місцеві бюджети.

Розпорядники бюджетних коштів мають забезпечити відповідність взятих довгострокових зобов’язань за енергосервісом затвердженим в установленому порядку умовам закупівлі енергосервісу, що закріплені передусім в ст. 3-1 Закону України «Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб’єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації» від 09.04.2015 № 327-VIII [19]. Загалом вказаний Закон встановлює правові та економічні засади здійснення енергосервісу для підвищення енергетичної ефективності об’єктів державної та комунальної власності і встановлює, що “енергосер-

вісний договір – договір, предметом якого є здійснення енергосервісу виконавцем енергосервісу, оплата якого здійснюється за рахунок досягнутого в результаті здійснення енергосервісу скорочення споживання та/або витрат на оплату паливно-енергетичних ресурсів та/або житлово-комунальних послуг порівняно із споживанням (витратами) за відсутності таких заходів” [19], що сприяє реалізації загальної державної політиці “зеленого” переходу.

Висновки. Потреби в “зелених” інвестиціях в сфері енергетичного сектору економіки потребують залучення джерел як державного й приватного фінансування. В бюджетному законодавстві України закріплено ряд інструментів, які дають можливість залучити бюджетні кошти: 1) видатки бюджету, що спрямовуються з метою державного інвестування в об’єкти державної власності з використанням державних капітальних вкладень; 2) кредитування бюджету реалізації інвестиційних проектів, що реалізуються шляхом державного інвестування; 3) надання державних або місцевих гарантій реалізації інвестиційних проектів в сфері енергетики, забезпечених бюджетними коштами відповідного бюджету; Б) для надання державної фінансової підтримки учасників ринку електричної енергії, на яких покладено спеціальні обов’язки із забезпечення збільшення частки виробництва електричної енергії з альтернативних джерел енергії (ДП “Гарантований покупець”), здійснюються видатки Державного бюджету; В) для реалізації заходів “зеленого” переходу, що реалізуються за рахунок видатків Державного бюджету України Фондом енергоефективності, за відповідними бюджетними програмами, в бюджетною програмою “Державний фонд декарбонізації та енергоефективної трансформації”, програмами Фонду енергоефективності; Г) для реалізації за рахунок видатків Державного та місцевих бюджетів довгострокових зобов’язань за енергосервісом відповідно до договорів енергосервісу, укладених розпорядниками бюджетних коштів для підвищення енергетичної ефективності об’єктів державної та комунальної власності; Д) для реалізації за рахунок коштів ЄС відповідно до Інструменту Ukraine Facility заходів, передбачених Планом України 2024-2027, в формі видатків Державного бюджету України (Компонент I), та кредитування відібраних інвестиційних проектів (Компонент II), “видимість” використання яких Україна має забезпечити. Незважаючи на те, що БК України передбачає можливість спрямування коштів на реалізацію інвестиційних проектів (програм), правовий режим бюджетного інвестування досі не закріплений, окрім того доповнення потребує бюджетне законодавство України, з метою закріплення обов’язку забезпечення “видимості” використання коштів ЄС, залучених до відповідних бюджетів, та здійснення операцій з ними, закріплення поняття “кошти ЄС”, як це має місце в бюджетному праві держав-членів ЄС.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рибіна Л.О., Адаменко А.П., Розвиток “зеленого” інвестування в Україні. *Гроші, фінанси і кредит*. 2020. Випуск 42. С. 327–331. URL: http://market-infr.od.ua/journals/2020/42_2020_ukr/57.pdf.
2. Європейський Зелений Курс. Представництва України при Європейському Союзі. 15 квітня 2021. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/galuzeve-spivrobitnictvo/klimat-yeuropejska-zelena-ugoda>.
3. Договір про функціонування Європейського Союзу, вчинений в Римі двадцять п’ятого дня березня місяця року одна тисяча дев’ятсот п’ятдесят сьомого (Консолідована версія станом на 30.03.2010). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text.
4. Зелені інвестиції та фінанси. EU4 Environment. URL: <https://www.eu4environment.org/uk/areas-of-work/green-investment-and-finance/>.
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо відновлення та «зеленої» трансформації енергетичної системи України: Закон України від 30 червня 2023 року № 3220-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3220-20#Text>.
6. “Ukrainian Green Deal” – концепція “зеленого” енергетичного переходу України до 2050 року. Сучасна енергія. URL: <https://se.net.ua/ukrainian-green-deal-kontseptsiya-zelenogo-energetychnogo-perehodu-ukrayiny-do-2050-roku/>.
7. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 року № 2456-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17#Text>.
8. Про альтернативні джерела енергії: Закону України від 20 лютого 2003 року № 555-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555-15#Text>.

9. Про Державний бюджет України на 2024 рік: Закон України від 9 листопада 2023 року № 3460-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-20>.
10. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27.06.2014. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#n2669.
11. Regulation (EU) 2024/792 of the European Parliament and of the Council of 29 February 2024 on establishing the Ukraine Facility (OJ L, 2024/792, 29.2.2024. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2024/792/oj>.
12. Рамкова угода між Україною та Європейським Союзом щодо спеціальних механізмів реалізації фінансування Союзу для України згідно з інструментом UKRAINE FACILITY від 22.05.2024 року.
13. План України, схвалений розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 березня 2024 року № 244-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/244-2024-p#Text>.
14. Про управління об'єктами державної власності: Закон України від 21 вересня 2006 року № 185-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/185-16/print>.
15. Про Фонд енергоефективності: Закон України від 8 червня 2017 року № 2095-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2095-19#n2>.
16. Порядку визначення розміру економії видатків, що виникла в результаті здійснення заходів з енергоефективності за програмами державної установи “Фонд енергоефективності”, що затверджений Постановою Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2018 року № 1170 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 22.08.2023 № 889). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1170-2018-p#Text>.
17. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України: Закон № 3035-IX від 11.04.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3035-20#Text>.
18. Порядок використання коштів державного фонду декарбонізації та енергоефективної трансформації, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 червня 2024 р. № 761. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-2024-p#n8>.
19. Про запровадження нових інвестиційних можливостей, гарантування прав та законних інтересів суб'єктів підприємницької діяльності для проведення масштабної енергомодернізації: Закон України від 09.04.2015 № 327-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/327-19/print>.